

гортані струмінь повітря натрапляє на першу перешкоду – голосові зв'язки, що під великим тиском повітря вібрують і відіграють вирішальну роль у творенні голосних чи приголосних звуків.

Якщо голосові зв'язки тісно зімкнені, подібно до натягнутих струн, утворюються голосні звуки, коли ж розслаблені голосові зв'язки – утворюються приголосні звуки.

Із гортані струмінь повітря разом із голосом чи з голосом і шумом, або тільки з шумом потрапляє в надгортанні порожнини (до глотки, ротової чи носової порожнини). У надгортанних порожнинах, завдяки роботі відповідних мовних органів, системі їхньої взаємодії, й утворюються різноманітні звуки. Анатомо-фізіологічну природу звуків у шкільній фонетиці необхідно засвоювати практично, тому під час ізольованої вимови звуку учні повинні спостерігати за його артикуляцією.

Окреслена у статті проблема є надзвичайно важливою та потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія.: Навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, Л. Ю. Микитин-Друженець. – К.: Академія, 2006. – 368 с.
2. Бондарко Л. В. Звуковой строй современного русского языка / Л. В. Бондарко. – М.: Просвещение, 1977. – 176 с.
3. Зиндер Л. Р. Общая фонетика: Учебное пособие / Л. Р. Зиндер. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1979. – 312 с.
4. Караман О. В. Формування в учнів орфографічних умінь і навичок у процесі вивчення фонетики: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Караман Ольга Володимирівна. – К., 1994. – 191 с.
5. Методика вивчення української мови в школі: Посібник для вчителів / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентиліук та ін. – К.: Радянська школа, 1987. – 246 с.
6. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. / За ред. А. П. Грищенка. – 3-тє вид., доп. – К.: Вища школа, 2002. – 439 с.
7. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с.
8. Томсон А. И. Общее языкознание / А. И. Томсон. – Одесса, 1910. – С. 102 – 240.

УДК 371.214.46

С.С. Баханова

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА П.СКОРОПАДСЬКОГО У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

У статті за допомогою аналізу історичного матеріалу, що міститься у сучасних шкільних підручниках з історії України, виявлені основні тенденції в оцінках істориками Української держави П.Скоропадського як моделі української державності ХХ століття.

In clause with the help of the analysis of a historical material, that is placed in the modern school textbooks on a history of Ukraine, the basic tendencies in estimations by the historians of the Ukrainian state P.Scoropadskogo as models Ukrainian statehood XX of century are expressed.

Сучасний стан розбудови незалежної української держави, пов'язаний із кардинальним реформуванням політичної системи, вимагає від історичної науки підвищеної уваги до моделей української державності, що існували у ХХ столітті, серед яких є Українська держава П.Скоропадського. Історики звертаються до проблеми спадковості та розірваності державотворчої традиції і залучають до її дослідження широке коло історичних джерел, включаючи і шкільні підручники. Саме в них виклад історичного матеріалу часом є

визначальним для розв'язання завдань патріотичного виховання й формування світогляду покоління, яке підрастає. В сучасній історіографії є низка розвідок шкільних підручників історії як історіографічного джерела (В.Мисан, М.Фукс, О.Удод) та специфічного виду історичної літератури (Я.Грицак, Н.Яковенко), становлення сучасних підручників з історії (С.Кульчицький, П.Панченко, Ф.Турченко, Г.Швидько). Є публікації, присвячені висвітленню в підручниках з історії України окремих історичних явищ, подій, постатей: радянського тоталітаризму (Ю.Шаповал, А.Жив'юк), Другої світової війни (В.Ільге, І.Гирич), С.Петлюри (С.Литвин) тощо. Але в українській історіографії не було спеціальних досліджень, присвячених історіографічному аналізу шкільної навчальної літератури з погляду розкриття у них моделі Української держави П.Скоропадського.

Мета даної статті – на основі аналізу історичного матеріалу, що міститься у сучасних шкільних підручниках з історії України, простежити основні тенденції в оцінках істориками Української держави П.Скоропадського як моделі української державності ХХ століття.

Об'єктом дослідження є історичний зміст шкільних підручників кінця ХХ – початку ХХІ століття, а предметом – висвітлення в них Української держави П.Скоропадського.

Українська держава – модель української державності часів української революції, яка проіснувала з 29 квітня до середини грудня 1918 року на території, що майже збігалася з кордонами Української Народної республіки доби Центральної Ради; замислювалася як “українська дітична класократична трудова монархія”, а фактично – диктаторський режим у вигляді маріократії, підконтрольний військовому командуванню Німеччини і Австро-Угорщини; верховна влада належала гетьману, який стверджував закони, призначав голову і склад уряду (Раду міністрів), одноосібно керував зовнішньополітичними відносинами, військом, вирішував питання помилювання, амністії тощо; у військовому будівництві втілювалася прусська військова наука, традиції козацтва та вказівки окупаційного командування: поліцейські та жандармські функції виконувала Державна варта [14: 674-675].

В українській історіографії Українська держава отримала досить неоднозначні оцінки вже серед учасників подій. Автори соціал-демократичної та соціал-революційної політичної орієнтації називали її “владою російських реакційних кіл” (І.Мазепа), диктатурою поміщиків і капіталістів (П.Христюк), а П.Скоропадського – “німецьким” або “російсько-німецьким” генералом (В.Винниченко, П.Христюк) [18: 65, 74]. Прибічники правих політичних сил більше уваги надають оцінці намірів гетьмана, змальовуючи його як людину, яка: “1) абсолютно щиро ненавиділа старий режим; 2) проводила ідею децентралізації, а не сепаратизму; 3) вважала необхідним створити умови для вільного розвитку українського народу, оскільки вірить в існування культурних сил на Україні” (М.Могилянський) [15: 58]. Цей підхід був активно підтриманий пізніше істориками діаспори, що призвело до більш-менш зважених характеристик гетьманату. З одного боку, негативної: брак власної армії, повна залежність від окупантів, постачання харчів Німеччині й Австро-Угорщині, відмова від ліквідації поміщицького землеволодіння, каральні загани тощо. З другого боку, позитивної: налагодження дипломатичних стосунків, впровадження української грошової системи, відновлення залізничних шляхів, підготовка проекту земельного закону, судова реформа, заходи з оформлення автокефалії Української православної церкви, українізація шкіл та університетів, заснування Української Академії наук та культурно-освітніх установ тощо (Н.Полонська-Василенко) [16: 515-516].

Це було яскраво відображено у навчальній книзі з історії України для школи сподвижника гетьмана Д.Дорошенка, виданій у Нью-Йорку в 1957 році. В оцінці П.Скоропадського наголошувалося на його досвідченості та вагомій ролі у політичному житті – “генерал української (давніше російської) служби”. Підкреслювалось, що гетьман, проголошував новий лад як тимчасовий – до скликання українського сейму. Внутрішня політика оцінюється як поміркована і обережна, що пояснюється консервативністю зросійщеної соціальної опори уряду Української держави. До позитиву гетьманського правління віднесено: відновлення внутрішнього порядку, порушеного “більшовицькою окупацією й революційним безладдям”, і самоврядування, встановлення держбюджету і

доброї української валюти; здобутки у розвитку національної культури: відкриття двох університетів і “різноманітних установ культурного характеру”; прагнення приєднати етнографічно, історично й економічно прив’язані землі, встановити порозуміння з Росією й іншими країнами; формування армії, візит П.Скоропадського до Німеччини, внаслідок чого було досягнуто згоди німецького уряду передати чорноморський флот і не чинити перешкод у формуванні армії. Проголошення федеративного союзу з небільшовицькою Росією пояснюється прагненням урятувати українську державність в умовах негативного ставлення до влади соціалістичних кіл. Політика уряду як внутрішня, так і зовнішня подається у контексті продовження політики Української Центральної Ради [4: 212-213].

За радянських часів в українській історичній науці утвердився погляд на Українську державу як на “реставрацію буржуазно-поміщицького монархізму” (В.Ленін), перешкоду на шляху “тріумфальної ходи радянської влади”, яка була успішно подолана. Тому за радянських часів підручники з історії лише побіжно торкалися періоду Української держави та постаті П.Скоропадського для ілюстрації образу внутрішнього і зовнішнього ворога, з яким доводилося боротися більшовикам. Так, у підручниках з історії СРСР 40-х – 50-х років ХХ століття гетьмана Павла Скоропадського згадували лише як великого поміщика і царського генерала [1: 204; 2: 130].

Такий підхід до оцінки держави П.Скоропадського перекочував до першого підручника з історії УРСР (1962 р.). Протягом 60-х – початку 80-х років Українська держава характеризувалася у підручниках як контрреволюційна буржуазно-поміщицька диктатура, встановлення якої означало “реставрацію буржуазно-поміщицького монархізму на Україні”. Наприкінці восьмидесятих років оціночні судження щодо характеру влади гетьмана були вилучені з тексту підручника, як і назва держави.

Радикальні зміни у висвітленні Української держави у підручниках з історії України розпочалися після 1991 року. Насамперед це стосується постаті П.Скоропадського. Так, якщо у пробному посібнику М.Ковалю, С.Кульчицького, Ю.Курносова, В.Сарбея (1991 р.) він згадується як царський генерал, багатий поміщик, переконаний монархіст, нащадок гетьмана Лівобережної України Івана Скоропадського [8: 89], то вже у матеріалах до підручника (1992 р.) М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносов дають розгорнуту інформацію про походження та життєвий шлях гетьмана, звертаючи увагу на старовинність роду, виховання у пошані до української старовини і культури, внесок у розвиток армії й зокрема на українізацію армійського корпусу ще у 1917 році, сприйняття його керівниками Центральної Ради як енергійного, ініціативного і популярного генерала-монархіста [9: 76-77]. Ф.Турченко подає особу гетьмана як найвідомішого організатора українізованих військових частин, почесного отамана Вільного козацтва, нащадка лівобережного гетьмана ХVIII ст. [20: 67; 21: 73; 22: 111]. Дещо інакше подано постать гетьмана в інтегрованому підручнику з історії. Його автори Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров використовують трохи підновлені радянські характеристики: із старовинного українського аристократичного роду, колишній царський генерал, крупний землевласник, який влітку 1917 року разом з армійським корпусом перейшов на захист УНР. Використання не зовсім коректного вислову – “новоспечений гетьман” – дає підставу сумніватися у здібностях і подальших діях цієї політичної особи [19: 98]. Переважна більшість підручників початку ХХІ століття шанобливо ставляться до постаті гетьмана. Підручник С.Кульчицького і Ю.Шаповала та посібник Н.Гупана і О.Пометун містять докладну біографічну довідку про гетьмана із виважено позитивною його характеристикою: обстоював ідею сильної влади, створював єдиний фронт боротьби з радянською владою, намагаючись уникнути братовбивчої боротьби серед українців, підписав зречення від влади, сприяв створенню Українського інституту в Берліні, сприяв звільненню українських військовополонених із нацистських концтаборів тощо [11: 82; 3: 90].

Значних змін у сучасних шкільних підручниках з історії зазнала характеристика сутності Української держави. Так, у пробному посібнику з історії України (1991 р.) вона називається “так званою Українською державою”, формою правління якої є монархізм. Притаманні радянським підручникам характеристики, на зразок “буржуазно-поміщицький”

монархізм, автори не використовують, але підводять до них завдяки роз'ясненню того, що він реставрований “з благословення Вільгельма II і підтримки загальноросійських партій великої буржуазії і поміщиків – октябристів і кадетів”, голова уряду Ф.Лизогуб – великий землевласник, октябрист; до Києва потяглися царські міністри, генерали, аристократи, промисловці та фінансисти. Та й сам гетьман є не чим іншим, як маріонеткою, який “надавав видимості законності вакханалії грабіжництва” [8: 89-90].

У матеріалах до підручника (1992 р.) Українській державі П.Скоропадського замість одного ліхтарика було виділено три параграфи й дещо змінено наголоси. Зазначалося, що окупанти внесли власну частку в підготовку перевороту, переворот відбувся малою кров'ю та був незаконним. Але за текстом матеріалів проводиться чітке протиставлення Української держави УНР доби Центральної Ради. На підставі аналізу “Законів про тимчасовий державний устрій України” автори наголошують на ліквідації УНР як демократичної форми української державності, зміщення республіканської форми правління, але уникають визначення сутності нової. Вони лише зауважують про зосередження, хоч і тимчасово, всіх гілок влади у гетьмана, а при розгляді взаємин нової влади з політичними партіями використовують термін “гетьманський режим” [9: 77-79].

У підручниках Ф.Турченка (1994, 1998, 2002 рр.) гетьманський переворот розглядається як “ліквідація республіканського режиму”, а сутність нової влади як встановлення монархічної форми правління – гетьманату [20: 67; 21: 73; 22: 111].

Автори інтегрованого підручника обминають характеристику форми Української держави, зазначаючи лише, що державно-політичний устрій мав би розглядати український Сейм та наводить уривок з “Грамоти до всього українського народу” [19: 98, 100-101].

У підручниках початку ХХІ століття здебільшого наголошується на неоднозначному характері Української держави. Так, І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко зазначають, що нова держава ґрунтувалася на дивовижному сплетінні монархічних, республіканських і диктаторських засад [10: 37].

С.Кульчицький, Ю.Шаповал наголошують на тому, що зосередження влади в руках гетьмана не означало встановлення диктатури; гетьманат був лише спробою використати історичну традицію, а реальна влада перебувала в руках австро-німецького командування, то і неможливо говорити про встановлення монархії. До того ж підкреслювалося тимчасове зосередження влади у гетьмана до обрання парламенту [11: 92-93].

Певні зміни відбулися в змісті підручників з історії України щодо визначення кордонів Української держави, хоча наочно представлена лише у підручниках Ф.Турченка (1994, 1998, 2002 рр.), С.Кульчицького, Ю.Шаповала (2003 р.) та Н.Гупана, О.Пометун (2004 р.) завдяки карто-схемі “Українські землі у 1917-1919 рр.” та карті “Україна за часів правління гетьмана П.Скоропадського” або “Україна за часів гетьманату”. У першому випадку є змога самостійно, знаючи карту, порівняти територію УНР за Брестським договором і територію, на якій проголошено Українську державу. В другому – визначено територію Української держави влітку 1918 року, державні утворення, які мали увійти до складу Української держави на засадах автономії, демаркаційну лінію і “нейтральну зону”, визначені на переговорах між українсько-німецькою і більшовицькою делегаціями, между просування німецьких та австро-угорських військ. На третій карті позначено лише кордони держави влітку 1918 року та найважливіші райони антигетьманського повстанського руху.

У решті підручників це питання розглядається у текстовому компоненті. В матеріалах до підручника (1992 р.) визначення кордонів подається як найбільш складне питання переговорів з російською делегацією: з одного боку, наводяться території, які, згідно з позицією української делегації на чолі з С.Шелухіним, економічно й етнографічно мали б увійти до Української держави, з іншого боку, – територіальні претензії радянської сторони та затягування нею переговорного процесу [9: 90]. За Ю.Теміровим, Н.Теміровою, І.Тодоровим, територіальні проблеми було вирішено: “Дипломатичними зусиллями вдалося приєднати території з етнічним українським населенням. Розроблявся проект входження до складу Української держави на федеративних засадах етнічно української Кубані” [19: 100-

101]. У підручнику С.Кульчицького, Ю.Шаповала зазначається, що “до визначення кордону сторони не дійшли згоди” через необґрунтованість територіальних претензій російської делегації [11: 87]. Н.Гупан, О.Пометун, зупиняючись на суперечливості й складності стосунків із Росією, прагнуть підкреслити жорсткість зовнішньої політики й у питанні щодо кордонів: “Гетьманський уряд дотримувався жорсткої лінії, але до кінця цю проблему так і не вдалося розв’язати” [3: 98].

На думку І.Коляди, О.Ількової, О.Сушка, проблема кордонів і врегулювання територіальних суперечностей становили основу зовнішньополітичних стосунків України з Білоруссю, Доном, Кримом, Польщею та Румунією [10: 39].

Однією із найважливіших ознак держави є її суверенітет, але, на жаль, у сучасних підручниках йому приділено мало місця, в основному, у контексті самооцінок самого гетьмана та зовнішньополітичної діяльності.

Так, у матеріалах до підручника (1992 р.) М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів підкреслюють розуміння П.Скоропадським формальності самостійності України й збереження її “доти, поки її охоронятимуть німецькі багнети”, і наголошується на особистій претензії на незалежність [9: 97]. В інших навчальних книгах наводиться фрагмент зі спогадів П.Скоропадського, в якому йдеться про причини, що змусили його погодитися на гетьманство – запобігти перетворенню українських земель на губернаторство.

В усіх підручниках і посібниках розкривається питання міжнародних відносин як “міжнародні контакти” (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів, Ф.Турченко), “зовнішньополітичні орієнтири”, (Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров), “активна зовнішня політика” (Н.Гупана О.Пометун) тощо. Виходячи зі змісту текстового компоненту навчальних книг, можна створити ланцюжки пріоритетів зовнішньополітичної діяльності гетьманського уряду. Так, М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів розглядають у такій послідовності: переговори про мир з радянською Росією – Бессарабське питання – Кримське питання – Холмщина і Підляшшя – міжнародні зв’язки (де зазначається, що “проголошення державної незалежності поклато початок дипломатичної активності України, яка обмежувалася розколом європейських країн [9: 95].

Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров називають країни, з якими гетьманський уряд установив дипломатичні відносини: Німеччина, Австрія, Швейцарія, Болгарія, Польща, Фінляндія, Туреччина, Російська Федерація. Восени 1918 року країни-переможниці (Англія, Франція, США, Італія) пообіцяли П.Скоропадському підтримку за умови встановлення федеративних відносин з “білою” Росією”. Наприкінці параграфу подано витяг з телеграми німецького посла у Києві міністру закордонних справ Німеччини, з якого випливає абсолютна відсутність суверенітету Української держави [19: 101-103].

У підручнику Ф.Турченка це питання розглядається досить стримано – в річищі наступності зовнішньої політики: “За гетьмана Україна продовжувала розширювати міжнародні контакти”. Згадуються дипломатичні відносини з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Швейцарією, Туреччиною, Польщею, Фінляндією, Скандинавськими країнами, і що цікаво, – з Кримом (хоча на карті позначено Кримський півострів як територію, на якій була проголошена Українська держава), а з осені 1918 р. – з Францією, Англією, Румунією. Окремо зазначено відносини з Російською федерацією, Доном і Кубанню [22: 115].

В.Даниленко, С.Гузенков, М.Колодяжний виносять окремий ліхтарик “Російський фактор”, але в ньому йдеться лише про утікачів від червоного терору, які сприймали Українську державу як комедію і фарс. Питання зовнішньої політики вони розглядають у двох площинах – з австро-німецьким блоком і з Антантою, в очах політиків якої гетьман був лише німецьким ставлеником. Проблема Криму винесена ними окремо. Революція в Німеччині подається як катастрофа для Української держави, оскільки призвела до втрати П.Скоропадським зовнішньополітичної підтримки, а, повертаючись додому, австро-німецькі війська продавали або віддавали зброю і військове спорядження, що згодом опинялося в руках селян, вороже налаштованих до режиму гетьмана [7: 67-68,70].

Н.Гупан, О.Пометун також прагнуть показати незалежність і вагомість політичних кроків Української держави, але вдаються до штампів, які можна пристосувати до будь-якого часу (“Уряд Української держави здійснював активну зовнішню політику. Пріоритетний характер мали стосунки з центральними країнами”, “Україна впевнено виходила на міжнародну арену”, “Дипломатія... сягала значно далі союзних та сусідніх держав”); використовують словосполучення “жорстка лінія” (у питанні кордонів між Україною і Росією), “політика активного тиску” (щодо Румунії), “жорстка політика” (у відносинах з Польщею). Серед пріоритетів зовнішньої політики визначені стосунки з Німеччиною і Австро-Угорщиною – з Росією (без визначення з якою) – з Румунією – Польщею – з іншими державами, серед яких названі США, Велика Британія, Франція, Швеція. Також зауважується, що стосунки були налагоджені з 13 країнами. Особливістю ж зовнішньої політики П.Скоропадського визначено таке: “Гетьманат вимушений був враховувати присутність союзних військ в Україні. Проте П.Скоропадський знайшов можливість примусити окупантів рахуватися з собою” [3: 98].

І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко здебільшого зосереджуються на конкретних результатах боротьби нової влади за міжнародне визнання: Україну визнали 30 країн, а 10 з них мали свої представництва в Києві, Україна мала представників у 23 державах. Найбільше уваги вони приділяють переговорам з більшовицькою Росією (“радянським урядом Росії”), кількома штрихами означають стосунки з Німеччиною (“виходили з інтересів лідера Четвірного союзу”) і негативне ставлення країн Антанти до самостійності (“політична інтрига запеклого ворога – Німеччини” “під впливом єдиної неділимої Росії”) [10: 39].

Дещо інакше поставлені наголоси у висвітленні стосунків з іншими державами С.Кульчицьким, Ю.Шаповалом: складність зовнішньополітичних умов існування гетьманської держави; переговори з російською делегацією, проблема Підляшшя і Холмщини, Криму, бессарабське питання, об’єднання з Кубанською Республікою і пошук контактів із представниками Антанти тощо [11: 87-88].

Однією з важливих характеристик моделі державності є організація влади. Усі аналізовані підручники подають інформацію про формування уряду Української держави, але по-різному. Так, у більшості підручник щодо підходу до формування уряду йдеться про пріоритет професіоналізму: урядовці були “не політичними діячами, а фахівцями” (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів), “кваліфікованими чиновниками”, які “відомі ще з часів царського режиму діячі” (Ф.Турченко), що “залучалися не за їх партійною ознакою, а за діловими якостями”, “за принципом професійності” (В.Даниленко, С.Гузенков, М.Колодяжний), “не за партійною, а професійною ознакою” (Н.Гупан, О.Пометун). Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров навпаки підкреслюють принцип партійності і великодержавної ідейності у доборі кадрів: “уряд, сформований гетьманом, складався в основному з російських кадетів і монархістів”, “12 із 16 членів уряду були за походженням українцями, вихованими на російській політичній культурі”, яким українська національна ідея була чужою, та й служили вони Українській державі “виключно внаслідок кон’юнктурних обставин” [19: 99]. Інші автори обходять це питання, обмежуючись лише прізвищами і посадами (І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко, С.Кульчицький, Ю.Шаповал) або додають аморфну характеристику – “помірковані, консервативно налаштовані чиновники” (Н.Гупан, О.Пометун), залишають певне поле інформації у дужках після прізвищ для власних висновків школярів (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів). Наприклад, отаман ради міністрів Ф.Лизогуб – “голова Полтавського земства” або міністр освіти М.Василенко – “колишній заступник міністра освіти Тимчасового уряду” (Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров). Щоправда, за таким підходом важко з’ясувати, чому М.Чубинського призначено міністром юстиції, оскільки його було схарактеризовано як сина відомого етнографа – автора слів українського гімну [19: 99]. Проте з цих довідок випливала висока освіченість урядовців і досвідченість як громадських діячів, їхня станова й партійна приналежність та зв’язок з українською національною ідеєю (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів) [9: 78].

Характеризуючи голову уряду Ф.Лизогуба, автори підручників наголошують на його походженні зі старовинного козацького роду (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів, І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко), партійній приналежності – октябрист (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів, І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко, Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров), українофільській орієнтації (Ф.Турченко), становій приналежності до поміщиків полтавських (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів), великих з Лівобережжя – (Ф.Турченко), на діяльності – земський діяч.

По-різному в підручниках оцінюється ставлення гетьманського уряду до представників українських соціалістичних партій. М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів зазначають, що П.Скоропадський жодного з них не запросив до складу уряду, хоча в іншому місці підкреслюється, що частина спеціалістів уряду В.Голубовича залишилися на своїх посадах (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів). За Н.Гупаном, О.Пометун, “в уряді не було жодного представника соціалістичних партій”. Проте В.Даниленко, С.Гузенков, М.Колодяжний стверджують, що гетьман мав бажання створити уряд, який би спирався на популярні політичні партії, для чого пропонував посади популярним українським діячам, але всі вони “відмовились від співробітництва”, включаючи й Д.Дорошенка [7: 67]. І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко відзначають наявність в уряді крім представників російських партій, в основному кадетів, відомих українських діячів Д.Дорошенка і М.Василенка [10: 38]. Ф.Турченко вважає, що спроба залучити до уряду українських соціалістичних політиків виявилася невдалою через їх недовіру консерваторам і постановою партійних інтересів над загальнонаціональними, єдиний представник – член УПСФ Д.Дорошенко [22: 113].

У підручниках мало уваги приділено механізму управління державою. Окремі аспекти управління кожен з них намагається розгорнути. М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів, розглядаючи внутрішню політику, згадують про “гетьманських старост”, “гетьманську адміністрацію”. Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров підкреслюють, що діяльність гетьманських закладів і органів влади перебувала під суворим контролем окупаційної влади, а С.Кульчицький, Ю.Шаповал зауважують, що гетьманська адміністрація мала зобов’язання перед окупаційними державами. Деякі підручники подають подвійну оцінку апарату управління: як позитив – наведення порядку, як негатив – репресивні методи діяльності й відчуженість від української національної ідеї (державності). Наприклад, “стара дореволюційна бюрократія”, “старі чиновники”, які діяли старими “звичними, репресивними” методами (сваволя, беззаконня, залякування, терор), з одного боку, наводили порядок, з іншого боку, являли загрозу Українській державі, оскільки налаштовували соціальне протистояння й прагнули відновлення “єдиної і неділимої Росії” (Ф.Турченко); апарат управління, сформований за принципом професійності зі “спеціалістів старої школи”, російських офіцерів і чиновників, використовував “застарілі методи, що були непопулярними в народі”, для них Українська держава – лише “опереткова”, не більше, ніж база для боротьби з більшовизмом (В.Даниленко, С.Гузенков, М.Колодяжний); наведення порядку авторитарними та репресивними методами (Н.Гупан, О.Пометун).

Розглядаючи внутрішню політику Української держави, у підручниках використовується поняття “гетьманський режим”, “режим Скоропадського”, що підкреслює авторитарний характер влади.

Окремо у підручниках розглядаються питання створення війська, аграрна політика, становище промисловості, культури, відносини з політичними партіями тощо. У більшості з них пріоритетними питаннями внутрішньої політики гетьмана вважають аграрне питання (Н.Гупан, О.Пометун, І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко), розв’язання якого інколи характеризують дещо однобічно як війну окупаційних і гетьманських військ проти селян, а законодавчі ініціативи, на зразок закону “Про засоби боротьби з розрухою сільського господарства”, оцінюються лише як обіцянки (Н.Гупан, О.Пометун). Ф.Турченко, С.Кульчицький, Ю.Шаповал пропонують більш зважені оцінки, подаючи поряд з інформацією про сваволю поміщиків, підтриманих окупаційними військами, матеріал про прагнення вирішити аграрне питання законодавчо, коротко згадуючи або розкриваючи зміст

“Проекту загальних основ земельної реформи”, і відзначають, що уряд не встиг реалізувати проект реформ [11: 86; 22: 116]. Іноді аграрну політику подають лише у контексті “відтворення аграрних відносин, що були в Україні у дореволюційні часи” [7: 68].

Стан промисловості оцінюється як незадовільний, що зумовлювалося закриттям кордону з радянською Росією (М.Коваль, С.Кульчицький, Ю.Курносів), війною і революційними подіями (В.Даниленко, С.Гузенков, М.Колодяжний), та відмовою від соціального законодавства УНР (С.Кульчицький, Ю.Шаповал). Дуже коротко окреслюються окремі заходи в галузі економіки – формування банківської системи, уведення стабільної грошової одиниці, відновлення роботи залізничного транспорту (Ю.Теміров, Н.Темірова, І.Тодоров, Ф.Турченко, Н.Гупан, О.Пометун), збалансування державного бюджету, конвертація національної валюти (І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко). У деяких підручниках згадуються проведення адміністративної та судової реформ.

Таким чином, у підручниках з історії радянської доби Українська держава П.Скоропадського подавалася як контрреволюційна буржуазно-поміщицька диктатура, “реставрація буржуазно-поміщицького монархізму на Україні”.

Протягом 1991 – 2007 років у підручниках з історії України значно збільшився матеріал, присвячений Українській державі та радикальним чином змінилися оцінки її сутності. Сам П.Скоропадський оцінюється в них як переконаний монархіст і одночасно носій українських національних традицій. Створена ним держава за формою правління протиставляється республіканській та демократичній Центральній Раді й подається як монархічна форма правління (Ф.Турченко); дивовижне сплетіння монархічних, республіканських і диктаторських засад (І.Коляда, О.Ількова, О.Сушко); тимчасовий політичний режим, залежний від австро-німецької окупаційної армії з використанням історичної традиції (С.Кульчицький, Ю.Шаповал).

Територіально Українська держава знаходилася в межах УНР доби Центральної Ради, але остаточно кордони держави не були визначені й були предметом переговорів із сусідніми країнами, передусім Росією. Зовнішня політика Української держави характеризується як активна щодо Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, а пізніше Франції, Англії (Ф.Турченко) та жорсткою щодо Росії, Польщі, Румунії (Н.Гупан, О.Пометун).

Уряд Української держави був сформований за професійною ознакою і представлений переважно українцями конституційно-демократичної та монархічної орієнтацією. Особливу роль в уряді відігравали діячі, пов’язані з українською національною ідеєю: Ф.Лизогуб, Д.Дорошенко, М.Василенко, М.Чубинський.

Режим, встановлений гетьманом П.Скоропадським, мав авторитарний характер та опирався на стару бюрократію, що, з одного боку, сприяло підтримці порядку в країні, з іншого, репресивні методи спричиняли соціальне протистояння.

Аграрна політика Української держави поєднувала в собі, з одного боку, відродження старих аграрних відносин, з іншого, прагнення законодавчо по-новому його розв’язати, яке так і не було реалізоване. Промислова політика гетьмана не мала великих успіхів через об’єктивні причини, проте за Української держави почала формуватися банківська система, уведено грошову одиницю, відновлено роботу залізничного транспорту.

Гетьман мав намір створити 300-тисячну армію, зробивши перші кроки в цьому напрямі, але стикнувся з активними протидіями окупаційного командування.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне зауважити, що Українська держава П.Скоропадського як модель української державності ХХ століття потребує більш детального вивчення у подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базилевич К.В., Бахрушин С.В., Панкратова А.М., Фохт А.В. История СССР. Учебник для 10 класса средней школы / Под. ред. А.М.Панкратовой. – Ч.3. – М.: Гос. уч. пед. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1940. – 368 с.

2. Базилевич К.В., Бахрушин С.В., Панкратова А.М., Фохт А.В. История СССР. Учебник для 10 класса средней школы / Под. ред. А.М.Панкратовой. – Ч.3. – М.: Гос. уч. пед. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1963. – 336 с.
3. Гупан Н.М., Пометун О.І. Новітня історія України: 1914 – 1939: 10 кл.: Навч. посіб. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 340 с.
4. Дорошенко Д. Історія України: З малюнками: Для школи й родини / Передм. та комент. В.А.Смоля і В.М.Рички. – К.: Освіта, 1993. – 238 с.
5. Дядиченко В., Лось Ф., Спицький В. Історія Української РСР: Підручник для 7-8 класів восьмирічної школи / За ред. проф. Ф.Лося. – К.: Державне учбово-педагогічне вид-во “Радянська школа”, 1962. – 184 с.
6. Історія України: Короткий курс / Під загальною редакцією С.М.Белоусова. – К., 1941. – 412 с.
7. Історія України: Навчальний посібник для 10 класу серед. загальноосвіт. шк. / Автори: В.М. Даниленко, С.Г. Гузенков, М.М. Колодяжний. – Запоріжжя: Прем’єр, 2002. – 224 с.
8. Коваль М.В., Кульчицький С.В., Курносів Ю.О., Сарбей В.Г. Історія України: Пробний навчальний посібник для 10-11 класів середньої школи / За ред. акад. АН УРСР Ю.Ю.Кондуфора – К.: Радянська школа, 1991. – 336 с.
9. Коваль М.В., Кульчицький С.В., Курносів Ю.О. Історія України. Матеріали до підручн. для 10-11 кл. середн. шк. – К.: “Райдуга”, 1992. – 512 с.
10. Коляда І.А. та ін. (за заг. ред. члена-кореспондента НАН України д-ра іст. наук, проф. Реєнта О.П.) Історія України (1914 – 1939 рр.). 10 клас: Пробн. навчальн. посібник. – 4-е видання, доповнене і перероблене. – Х.: Скорпіон, 2001. – 112 с.
11. Кульчицький С.В., Шаповал Ю.І. Новітня історія України (1914 – 1939): Підруч. для 10-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2003. – 304 с.
12. Лось Ф., Спицький В. Історія Української РСР. Посібник для 9-10 класів середньої школи. – Видання сьоме, перероблене / За ред. проф. Ф.Є.Лося. – К.: Вид-во “Радянська школа”, 1974. – 192 с.
13. Лось Ф.Е., Спицький В.Е. История Украинской ССР: Пособие для 9-10 классов / Издание десятое, переработанное. – К.: Радянська школа, 1979. – 190 с.
14. Мироненко О.М. Українська держава // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко / За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С.674-675.
15. Могилянський М. Трагедія України (з пережитого в Києві в 1918 р.) // 1918 год на Украине / Составление, научная редакция, предисловие и комментарии д.и.н. С.В.Волкова. – М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2001. – 414 с.
16. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х т. Т.2. Від серед XVII ст. до 1920 року. – К.: Либідь, 1992. – 608 с.
17. Сарбей В.Г., Спицький В.Е. История Украинской ССР: Пробный учебник для 9 и 10 классов / Под ред. доктора ист.наук, проф. В.Г.Сарбея / Пер.с укр. А.В. Ковальчук. – К.: Радянська школа, 1987. – 184 с.
18. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.) – К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга пам’яті України”, Видавничий центр “Просвіта”, 1999. – 508 с.
19. Темиров Ю.Т., Темирова Н.Р., Тодоров И.Я. История (1914 – 1945 гг.). Интегрированный курс: Учебное пособие для 10 класса общеобразовательной школы. – Донецк: Центр подготовки абитуриентов, 1998. – 488 с.
20. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша. (1917 – 1945 рр.): [Підручник для 10-го класу середньої школи] – К.: Генеза, 1994. – 344 с.
21. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша. 1917 – 1945. 10 клас: Підручник для серед. загальноосвіт. шк. Вид.2-е, виправлене та доповнене. – К.: Генеза, 1998. – 384 с.
22. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша. 1914 – 1939. Підруч. для 10-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. – Вид.3-тє, виправл. та допов. – К.: Генеза, 2002. – 352 с.